

Apáthy István öröksége a szegedi egyetemen

Apáthy István örökségéről, hatásáról a szegedi egyetemeken szólni megtisztelő, de nehéz és fájó feladat. Megtisztelő egy olyan ember hatásáról szólni, akit a kor legnagyobb mikrotechnikusának neveznek, akinek kolozsvári intézetébe szinte zarándokoltak a kutatók szerte a világból, akinek a neuronok, a neurofibrillumok szerkezetére, működésére vonatkozó felismeréseit, részeredményeit igazi jelentőségükben igazán talán csak a modern kor tudja értékelni. Egy ilyen formátumú tudósról szólni megtisztelő és látszólag könnyű lehet. Méltatni emberi nagyságát, legnemesebb értelemben megnyilvánuló elkötelezettségét, azt, hogy milyen korán felismerte, hogy a Duna völgyében csak a nemzeti öntudat ápolása, s ezzel egyidejűleg a nemzetek, nemzetiségek közötti harmonikus kapcsolat kölcsönössége biztosíthatja a nyugodt életet. Tulajdonképpen könnyű arról is szólni, hogy az új iránt oly fogékony, de ugyanakkor csaknem megszállottan alapos, alaposágra törekvő és azt megkívánó tudósoknak, mint ő, sohasem volt bővében a nemzet.

Ezért is fájó tény, hogy sokáig mellőzték. Halálát követően a Magyar Tudományos Akadémián jóformán senki nem akadt, aki vállalta volna temetésén a gyászbeszéd elmondását. Sírjánál Juhász Gyula a „Nagy Magányos”-nak nevezte; hatvan éven át alig emlegették.

Bár a szegedi egyetem, illetve egyetemeink méltányosabbak voltak ennél, mégis éppen ennek a visszapillantásnak a tükrében fájó ez a megemlékezés. Hiszen órála is elmondhatjuk azt, amif sajnós, már nemegyszer el kellett mondanunk sajnálatosan túl korán félbeszakadt vagy végetért tudópályák elmaradt lehetőségeit emelgetvén azon keseregve, hogy vajon mi mindenre lett volna még képes, mivel ajándékozta volna még meg a tudományt és nemzetét egy korán elvesztett vagy nem kellően megbecsült nagy egyéniség. Természetesen tudománytalan és történelmietlen minden ilyen kérdés, hiszen igazán nem tudjuk, mi lett volna akkor, ha Apáthy István élete nem 59 éves korában szakad meg; ha 58 éves korában – testileg-lelkileg betegen a sors nem állítja azon feladat elé, hogy harmadszor és a semmiből teremtsen valódi munkahelyet, építsen fel intézetet. De bármennyire történelmietlen a gondolat, annyi biztos, hogy a magyar és az egyetemes tudomány, és ezzel együtt egyetemünk múltja is szegényebb lett azzal, hogy jóformán csupán egy tanévnyi idő adatott meg számára Szegeden. Sajnálatosan rövid időt tölthetett városunkban, egyetemünkön, mindössze az 1921–1922-es tanévet. Ha betegen is, de erre az időre esett irányítása alatt az állattani intézet berendezése, munkájának beindítása, felszerelése.

Egyetemünk — két szegedi egyetem — talán méltányosabb volt Apáthy István emléke iránt, mint a sors és a tudomány általában. Nemcsak azért, mert Kolozsvári

Gábor szavaival: „az orvosok Apáthyban jobban megtisztelik a nagy magyar elmét, mint a zoológusok.” Nemcsak azért, mert a két szegedi egyetemen számos tanítványa működött és vitte tovább, használta fel az általa meggyújtott fákllyát, mint Baló József, Bálint Sándor, Gelei József, Györffy István, Gellért Albert, Farkas Béla, Kiss Ferenc és sokan mások. De aligha túlzok, ha arra utalok, hogy a szegedi természettudományi és orvosi kar első tanárai, oktatói szűkebb-tágabb értelemben közvetlen hatása alá kerültek.

Ezen túl azonban azért is, mert azokban az évtizedekben, amikor szinte nevét sem említették, az akkor még egységes szegedi tudományegyetem orvosi karának első diákokthona, kollégiuma — az első ilyen egyetemista szakkollégium, negyvenegy évvel ezelőtt, 1947. május 4-én Apáthy István nevét vette fel. Ma, amikor oly nehezen szoktunk ahhoz, hogy a múltat árnyaltan kell értékelni, érdemes azt kiemelni, hogy a felszabadulás után, az egyetemeken, főiskolákon és középiskolákban szerveződött népi kollégiumhálózat korában, a szegedi nép kollégista orvostanhallgatók adták Apáthy István nevét a kollégiumnak, és ez a kollégium az elmúlt négy évtized minden változása, vihara közepette megőrizte Apáthy István nevét.*

Tény viszont az is, hogy sok hallgató élte le úgy tanulmányi idejét, hogy szinte nem tudta, ki is voltaképpen az épület névadója. Századik születésnapjáról éppúgy nem történt méltó megemlékezés, mint halálának 50. évfordulójáról.

Ma, amikor oly fontosnak tartjuk az egyetem méltó formában és tartalommal megjelenő saját tudományos kiadványait, nem lehet eléggé méltatni Apáthy István személyes érdemét abban, hogy 1921-ben a jelenleginél semmivel sem könnyebb gazdasági körülmények közepette létrehozta az Acta litteratum ac scientiarum folyóiratot, amely sok változásaival együtt ma is él és bizonyos mértékig Apáthy István hagyományait folytatja.

Történelmi igazságtevések napjait éljük. Egyetemünk számára és számomra is rendkívüli megtiszteltetés, hogy e kiváló előd emlékét, tiszteletét segíthetjük méltó helyre emelni.

Hogyan látom Apáthy István emlékét, hogyan vélem örökségét megfogalmazhatónak egyetemünk számára?

Hagyományaink nemes emlékei porladnak. Nemcsak a székelyföldi templomokkal, kapukkal, népszokásokkal van így, de a magyar és az egyetemes tudomány igazi értékeinek, hagyományainak ápolása terén is oly sok a nyugtalanítóan és fájón elmulasztott.

Túl kell lépnünk azon a gondolkodásmódon, mely mindent — jóformán még az időszámítást is — egy-egy egyén színrelépésétől, sikereitől vél számítani, sokszor százados megkéséssel. Nem az elődök porladó emlékének és csontjainak, hanem tanácsaik, fáradságos munkájuk időben történő megbecsülésével, eszmei és erkölcsi támogatásukkal kell feljebb és feljebb jutnunk.

Gondoljuk meg, minő bölcsesség szűrődik le Apáthynek 1904-ben mondott szavaiban: „megjutalmaztuk hallgatóink munkásságában a relatíve jót, hogy őket az absolute jó elérésére sarkalljuk.” Még aktuálisabbak szavai: „A magyar nemzetben különösen azt az önbizalmat szeretném felkelteni, amely tudományos téren se engedje beérnünk a relatíve jóval, hanem ott is az absolute jót követelje...” Vagy idézzük fel ugyancsak ma is megszívlelendő gondolatát: „Ne mondogassák

* A Szegedi Orvostudományi Egyetem 1967-ben alapított Apáthy István Emlékérmét és -jutalomdíjat, melyet azóta minden évben 1-2 olyan hallgatónak adományoz, akik példás tanulmányi munkát, önálló kutatótevékenység alapján készített pályamunkát és aktív tudományos diákköri ténykedést tudtak felmutatni.

nekünk honfitársaink, hogy mert kis nemzet vagyunk, mert sok nehézséggel küszködünk, tudományos kérdések megoldásában sem mérkőzhetünk a Nyugat nagy nemzeteivel. A tudomány terén sikereinknek semmi sem áll útjában. A gondolkodó dúcsejtek száma az emberi agyvelőben nem aszerint van megszabva, hogy ki milyen számos nemzetnek a fia...” „Egy nemzet naggyá különböző utakon lehet. Mi azon az úton haladjunk, amely utat természet adta erőink megbírnak. A tudomány útja ilyen. Bennem él az a lelkesítő hit, hogy a magyar nemzet valaha tudományban és művészetben a művelt népek élén fog haladni...”

Mint a kolozsvári tudományegyetem rektora az egyetem pályadíjosztó ünnepségét e szavakkal zárta be: „Előre, a tudományok útján a legelsők közé! És – legalább ami az eltökélést illeti: Utánam!”

Minden hozzáfűzés nélkül időszerű 1903 őszi, tanévnyitó rektori beszéde:

„A mai egyetemeknek két főadatuk van. Az egyik a tudomány előbbre vitele új igazságok kiderítése útján: a másik a tudományok eredményeinek közlése tanítás útján.

Annál inkább egyetemmé magasul az egyetem, minél inkább szolgál egész fõlszerelésével, szervezetével és tagjainak, tanítóinak és tanulóinak, egész közszellemével az első főadatnak, új igazságok kiderítésének. És annál inkább egyetemmé magasul másrészt azért is, ha minél inkább irányítja a tanítást is arra, hogy a tudomány előbbre viteléhez a régiek helyébe új munkásokat és a kevesek helyébe sok munkást állíthasson.

Ellenben annál inkább szakiskolává alacsonyul az egyetem, minél kevesebb módot nyújt tagjainak a tudomány előbbre vitelére. Annál kevésbé egyetem az egyetem, minél inkább kényszeríti a tanítást arra, hogy a tudomány eredményeiből egyrészt csak azoknak a közlésére szorítkozzék, amelyeknek mindennapi gyakorlatát követeli a mánap emberének a megélhetése, de másrészt meg közölje, idejének teljes föláldozásával, újra meg újra mindazt, a mire a mindennapi élet emberének szüksége lehet.

Azzal, amit mondtam, nem akarom a szakiskolai oktatást kicsinyelni. Valamely nemzet boldogulására éppen olyan szükséges, anyagi jólétére még szükségesebb, az alapos és minden arra való egyénnek könnyen hozzáférhető szakiskolai oktatás, mint a tudomány nemzetközi kincseinek gyarapításában való részvétel új tudományos igazságok kiderítése és meglevőknek bővebb kifejtése által.

De bűn volna, ugyebár, ha ihletett szobrással építőkövet faragtatni, és méltatlanság volna munkájáért gáncsolni a böcsületes kőfaragót, a kit mi kényszerítettünk arra, hogy nemzeti hőseinknek szobrokat faragjon. Éppen ilyen hiba az új igazságokkal vajúdó lelkű tudóst kezdők tanításában meríteni el, kezdőkébe, akik őt, talán mert tanítónak rossz is, meg sem értik; vagy pedig, másrészt, az alapos készültségű szakembert és jó tanítót hibáztatni azért, hogy nem vesz részt a tudomány előbbrevitelében, mikor neki nem arra van tehetsége.

A mi egyetemi rendszerünk nagyon boldogtalan házassága az olyan nőnek, aki lelkileg szívesen jár a csillagok között, egy olyan férfival, aki tőle minden idejét a konyhai zöldség tisztogatása és fehérneműek vasalása számára követeli. A gyöngyebbik fél, a boldogtalan nő, az egyetemi szellem; az erősebb és mindig zsörtölődő férfi a szakiskolai irányzat. Legalább ágytól és asztaltól okvetlenül el kell válniok, hogy tûrhető legyen az életük.

Kell a böcsületes, az önzetlen törekvés; de kell a törekvésnek fõlsőbb méltatása, pártolása, jutalmazása is. Nem azért, hogy az igazi tudós dolgozzék vagy tovább is dolgozzék; az nem szorul se biztatásra, se jutalomra. De kell azért, hogy

tudóssá lenni törekedjék az olyan is, a ki még nem az, de van benne tehetség, hogy azzá lehessen. Tudóssá senki sem születik, legföljebb kíváncsivá. A tudományos bűvárkodás csak abban válik szenvedéllyé, a ki már belétanult, és pedig csak keserves munka árán tanulhatott belé a bűvárkodásba. A kecségető példa a tehetségnek kell; mert különben csak a várakozni tudás fogja tanszékhez juttatni utódainkat.

De az egyetem nagyságához nemcsak az szükséges, hogy tanárai tudósok legyenek; éppen olyan szükséges az is, hogy az egyetem polgárai meg tudományra vágyóak legyenek. A míg egyetemünk padjain és dolgozótermeiben mindenki csak az oklevelet keresi, nem lesz nálunk sem igazi egyetemi élet, nem lesz igazán nagygyá egyetemünk.”

Mindenekelőtt arra int Apáthy István példája, arra int a sorsa, élete, hogy tudományos eredményeket, igazi tudományos értéket csak az új iránti érzék, a megszállottan alapos és körültekintő tevékenység és a világba történő folyamatos kitekintés és a formális határokat nem ismerő emberi és tudományos kapcsolattartás útján lehet elérni. Apáthy István élen jár abban, hogy munkatársait, tanítványait ilyen szellemben nevelje és élenjár abban is, hogy olyan időkben, amikor a közlekedési és tömegkommunikációs feltételek összehasonlíthatatlanul kezdetlegesebbek voltak, a világ tudományát, az egész emberiség tudásanyagát életelemének tekintse és így gyakorlatilag vallja az igazi hazafiság és nemzetköziség elválaszthatatlanságát.

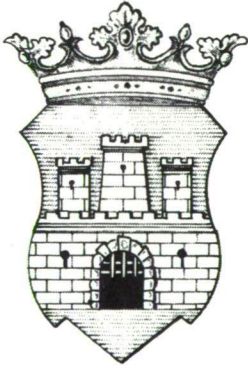
Emlékét nemcsak kegyelettel kell megőriznünk és ápolnunk, hanem igazán méltóan úgy, ha napi munkánkban és távlati céljaink, magatartásunk megfogalmazásában, kialakításában életének tanulságait, sikereit, kudarcait, életútját tanulságos példaként tartjuk magunk előtt.

IRODALOM

- Apáthy, I.: II. BESZÉD, a melylyel Apáthy István az 1903—1904-ik TANÉVET MEGNYITOTTA. Acta Universitatis Litterarum Regiae Hungaricae Francisco-Josephianae Kolozsváriensis anni MCMIII—IV. Fasc. I. Kolozsvár, 1903. Ajtay Ny.
- Apáthy, I.: VII. BESZÉD, a melylyel Apáthy István az ÜNNEPET BEFEJEZTE. Acta Universitatis Litterarum Regiae Hungaricae Francisco-Josephinae Kolozsváriensis anni MCMIII—IV. Fasc. III. Kolozsvár, 1904. Ajtay Ny.
- Kapronczay, K.: Apáthy István. Orvosi Hetilap, 209—212, 1973.
- Kolosváry, K.: Apáthy mint rendszerező elme a zoológiában. Források és személyes kapcsolatok alapján. Különlenyomat az Orsz. Orvostörténeti Könyvtár közleményeiből. 29—35.
- Kiszely, Gy.: Apáthy István (1863—1922) Orv. Hetil. 1988. 129. évf. 40. sz. 2147—2149.
- Ladányi B.-né Boldog E.: A filozófia és a természettudományok fejlődésének kölcsönhatása a XIX. század második felében, különös tekintettel a darwinizmus térhódítására. Egy fejezet a magyar filozófia történetéből 1850—1875. Bölcsészdoktori disszertáció, 1978.
- Zallár, A.: Tekintélyt adott a nemzetnek. Magyar Nemzet, 1988. jan. 4.
- Megnyílt Szegeden az ország második medikus népi kollégiuma. Délmagyarország, 1947. aug. 9. 2p.
- Megalakult az Apáthy István Medikus Kollégium. Délmagyarország, 1947. május 8.
- Az Apáthy medikus népi kollégium megnyitóestje. Délmagyarország, 1947. nov. 5.

APÁTHY ISTVÁN
(Pest, 1863. január 4. — Szeged, 1922. szeptember 27.)

KOLOZSVÁR
1890 – 1921

SZEGED
1921 – 1922